

MICHAŁ FIGURA

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Agronomii*

STRUKTURA WŁASNOŚCIOWA ZIEMI W ZALEŻNOŚCI OD TYPU ROLNICZEGO GOSPODARSTWA ROLNEGO

Nadesłany: 24.09.2015 Zaakceptowany do druku: 28.04.2015

1. Wstęp

Powierzchnia użytków rolnych będąca w użytkowaniu gospodarstwa rolnego często tylko częściowo stanowi własność jego posiadacza. Producenci rolni bowiem w obrębie działalności rolniczej, zwiększając skalę produkcji, coraz częściej dzierżawią ziemię od sąsiadów, którzy rezygnują z jej uprawy lub ziemię stanowiącą Skarb Państwa. Według Zielińskiego i współautorów [2011] udział użytków rolnych dzierżawionych w latach 2008-2010 wynosił średnio 41,6% na gospodarstwo, podczas gdy z danych opublikowanych przez GUS zawierających syntetyczne wyniki PSR z 2002 roku wynikało, że udział ten sięgał jedynie 15,8% [Ścibka 2003]. Zaznacza się zatem wyraźna tendencja do powiększania powierzchni gospodarstwa rolnego w wyniku dzierżawy gruntów rolnych, czyli użytkowania ziemi, będącej własnością innych posiadaczy, na drodze umowy lub bezumownie.

Dzierżawa gruntów rolnych jak podaje Majchrzak [2013] przeciętnemu producentowi rolnemu stwarza możliwość utworzenia lub powiększenia jego przedsiębiorstwa bez konieczności wydatkowania środków finansowych w celu nabycia własności. Ogranicza się jedynie do płacenia tzw. czynszu dzierżawnego, który stanowi rekompensatę za użyczenie ziemi i jej eksploatację.

W obecnej sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych dzierżawy stanowią ważne źródło powiększania zasobów ziemi, która decyduje o skali produkcji. Z kolei system płatności obszarowych, którym objęci zostali polscy rolnicy po akcesji do Unii Europejskiej przyczynił się do zahamowania podaży ziemi oraz

spowolnienia przemian strukturalnych w polskim rolnictwie. W tej sytuacji rozwinął się system dzierżaw nieformalnych, w wyniku których właściciel gruntów pobiera płatności, natomiast ziemię uprawia zupełnie kto inny. Zjawisko to jest dość powszechne w województwach, w których rolnictwo odgrywa ważną rolę. Nie jest znana jednak skala tego zjawiska. Dzierżawa ziemi stanowi zatem ważny problem badawczy.

Przedmiotem badań niniejszej publikacji była analiza struktury własnościowej ziemi w gospodarstwach rolnych w Polsce w zależności od typu rolniczego oraz regionu kraju w podziale przyjętym przez Polski FADN. Udział użytków dzierżawionych w gospodarstwach rolnych w zależności od typu rolniczego w Polsce na tle wybranych krajów UE jest przedmiotem kolejnej publikacji autora.

2. Materiał i metodyka badań

Badaniem objęto dane z 2012 roku pochodzące z 11 114 gospodarstw rolnych położonych w czterech regionach kraju, reprezentujących zbiór 738 055 gospodarstw towarowych (z wyłączeniem gospodarstw samozaopatrzeniowych) pogrupowanych według ukierunkowania na prowadzenie określonej działalności w ramach produkcji rolniczej. Do analizy wykorzystano dane gromadzone przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie zbierane w ramach systemu zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych, tj. Polski FADN. Rozkład gospodarstw rolnych znajdujących się w danym typie w zależności od regionu kraju zaprezentowano w tabeli 1.

Klasyfikacji gospodarstw rolnych na poszczególne typy produkcyjne dokonuje się na podstawie udziału standardowej produkcji, tzw. SO (z ang. Standard Output) poszczególnych działalności rolniczych w tworzeniu całkowitej wartości SO w gospodarstwie [Goraj, Cholewa, Osuch, Płonka 2010]. W ramach tego kryterium gospodarstwa rolne dzielone są na 8 następujących typów podstawowych: „Uprawy polowe”, „Uprawy ogrodnicze”, „Uprawy trwałe”, „Winnice”, „Krowy mleczne”, „Zwierzęta trawożerne”, „Zwierzęta ziarnożerne” oraz gospodarstwa określane mianem „Mieszane”, w których żadna z prowadzonych działalności nie dominuje nad pozostałymi. W opracowaniu z uwagi na niewielką w Polsce liczbę gospodarstw trudniących się produkcją winorośli pominięto gospodarstwa zaliczane do typu „Winnice”. Regiony FADN wydzielono natomiast na podstawie podobnych wartości parametrów charakteryzujących specyfikę gospodarstwa rolnego. Pod uwagę wzięto między innymi takie uwarunkowania produkcji rolniczej jak: powierzchnia użytków rolnych, udział trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych, poziom stosowanego nawożenia mineralnego czy wydajność mleczną krów utrzymywanych w gospodarstwie [Skarzyńska,

Goraj, Ziętek]. Na podstawie tych kryteriów Polskę podzielono na następujące regiony [Floriańczyk i in. 2013]:

- Region A (Pomorze i Mazury) obejmujący województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie, lubuskie,
- Region B (Wielkopolska i Śląsk) obejmujący województwa: kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie, opolskie,
- Region C (Mazowsze i Podlasie) obejmujący województwa: podlaskie, mazowieckie, łódzkie, lubelskie,
- Region D (Małopolska i Pogórze) obejmujący województwa: śląskie, świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie.

Tabela 1

Populacja i próba* gospodarstw rolnych według typów rolniczych w zależności od regionu FADN

Typ gospodarstwa	Liczba gospodarstw w regionie							
	w próbie				reprezentowanych			
	A	B	C	D	A	B	C	D
Uprawy polowe	554	1018	511	220	11774	21845	17899	7673
Uprawy ogrodnicze	35	106	161	86	2040	7715	10610	6667
Uprawy trwałe	14	54	272	95	664	1277	14788	2993
Krowy mleczne	384	489	1235	194	9172	8230	50101	12589
Zwierzęta trawożerne	135	149	257	68	7859	5402	21172	9760
Zwierzęta ziarnożerne	175	766	404	115	6505	28805	18479	6922
Mieszane	518	1448	1174	477	37379	102559	211117	96050

* Każde gospodarstwo rolne, prowadzące rachunkowość w ramach Polskiego FADN w danym roku reprezentuje pewną liczbę podobnych gospodarstw ze swojej warstwy. Próba gospodarstw rolnych dla Pola obserwacji Polskiego FADN jest reprezentatywna ze względu na 3 kryteria: lokalizację (regiony FADN), wielkość ekonomiczną i typ rolniczy. W pracy dokonano podziału ze względu na region oraz typ rolniczy. Gospodarstwo, aby mogło być włączone do badań musi przekroczyć minimalny próg wielkości ekonomicznej wyrażony od 2010 r. w euro Standardowej Produkcji (SO). Próg ten ustalany jest w taki sposób, aby w polu obserwacji znalazły się gospodarstwa rolne wytwarzające 90% SO.

Oznaczenia literowe A, B, C i D odnoszą się do regionów opisanych w dalszej części artykułu

Źródło: Baza danych Polski FADN.

3. Wyniki badań

Dla gospodarstw rolnych w danym typie produkcyjnym usytuowanych w konkretnym regionie obliczono udział gruntów dzierżawionych w stosunku do powierzchni użytków rolnych będących w użytkowaniu gospodarstwa. Dane liczbowe, na podstawie których wyliczono udział gruntów dzierżawionych (powierzchnia użytków rolnych, grunty dzierżawione) zaprezentowane w tabeli 2. są

średnimi ważonymi. Stanowią dane reprezentatywne dla przeciętnego gospodarstwa rolnego wyspecjalizowanego w konkretnej działalności określanej jako typ produkcyjny.

Gospodarstwa rolne w poszczególnych regionach FADN reprezentujące dany typ rolniczy charakteryzuje różna powierzchnia użytków rolnych. Typ rolniczy wpływa także na powierzchnię dzierżawioną (tabela 2).

Tabela 2

Powierzchnia użytków rolnych ogółem oraz użytków dzierżawionych w gospodarstwie w zależności od typu rolniczego oraz regionu kraju (ha)

Typ produkcyjny	A		B		C		D	
	UR	Udz	UR	Udz	UR	Udz	UR	Udz
Uprawy polowe	94,5	39,4	61,8	18,2	30,1	8,6	27,9	12,8
Uprawy ogrodnicze	6,1	0,8	4,8	0,7	7,2	0,8	2,8	0,4
Uprawy trwałe	0,0*	0,0*	13,0	1,1	9,2	0,6	7,2	0,8
Krowy mleczne	40,2	14,0	27,6	7,3	17,9	4,3	11,3	4,1
Zwierzęta trawożerne	22,7	3,8	19,4	4,7	16,1	3,1	9,2	2,5
Zwierzęta ziarnożerne	40,8	10,2	18,4	3,6	18,0	4,4	16,4	5,6
Mieszane	27,6	7,3	24,9	8,7	14,2	2,4	9,7	2,9

* nie zaprezentowano wyników z uwagi na zbyt małą liczbę gospodarstw w regionie; zgodnie z metodyką stosowaną w polskim FADN wyniki można prezentować wyłącznie jako średnie pochodzące z co najmniej 15 gospodarstw rolnych, aby zapewnić anonimowość i ochronę danych osobowych.

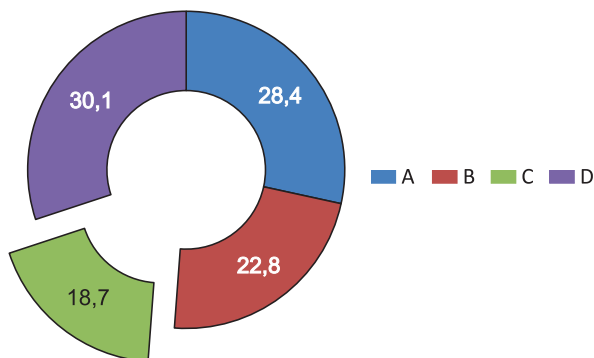
Symbole: UR – użytki rolne, Udz – użytki dzierżawione

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Polski FADN.

Analizując strukturę użytków dzierżawionych w poszczególnych regionach (rysunek 1) zauważa się, że największy odsetek gruntów niebędących własnością posiadacza gospodarstwa rolnego stanowią grunty dzierżawione przez gospodarstwa zlokalizowane w południowo-wschodniej części naszego kraju (Małopolska i Pogórze), czyli gospodarstwa najmniejsze pod względem powierzchni użytków rolnych.

Rysunek 1

Struktura dzierżawionych gruntów w zależności od regionu FADN (%)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Polski FADN.

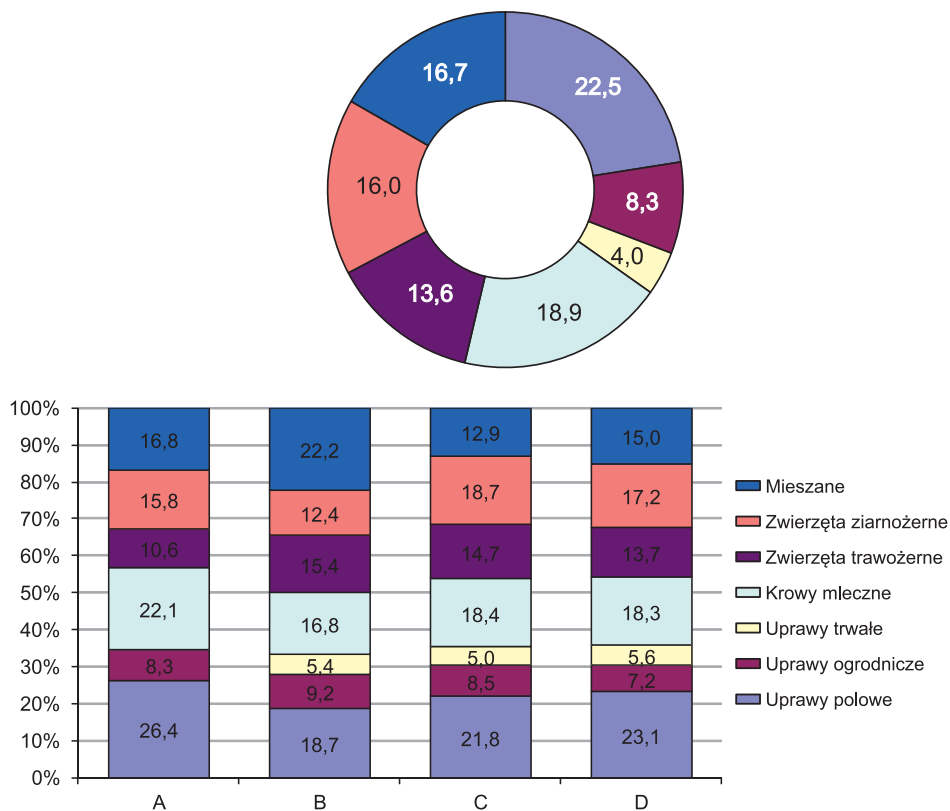
Z danych zaprezentowanych na rysunku 2. wynika z kolei, że w strukturze gruntów stwarzających możliwość jej użytkowania na podstawie dzierżawy w przypadku typu rolniczego dominują grunty dzierżawione przez producentów rolnych ukierunkowanych na uprawę roślin polowych (głównie zbóż i rzepaku). Grunty rolne niebędące własnością gospodarza gospodarstwa rolnego w tym typie produkcyjnym średnio w kraju wynoszą 22,5%. Najmniej ziemi dzierżawionej jest w posiadaniu gospodarstw nastawionych na produkcję warzyw i kwiatów oraz sady i planacje wieloletnie, typ „uprawy ogrodnicze” i „uprawy trwałe”. Grunty użytkowane na podstawie umowy o dzierżawę oraz bezumownie w tych dwóch typach gospodarstw stanowią średnio 6,2%, przy czym ponad dwukrotnie więcej użytków dzierżawią producenci wyspecjalizowani w produkcji upraw ogrodniczych.

Z danych zamieszczonych przez autora w innej publikacji [Figura 2015], w której badano wpływ typu rolnego na udział odłogów w powierzchni użytków rolnych oraz będących przedmiotem niniejszej publikacji wynika, że udział gruntów dzierżawionych, w danym typie produkcyjnym gospodarstwa rolnego, jest odwrotnie proporcjonalny do powierzchni gruntów pozostawionych bez obsiewu, tj. gruntów odłogowanych (rysunek 3). Oznacza to, że w typach gospodarstw, w których odłogi stanowiły niewielki odsetek, grunty dzierżawione zajmują duży udział.

Struktura gruntów dzierżawionych w danym typie produkcyjnym (rysunek 2) tylko nieznacznie zmienia się w zależności od regionu kraju. Największe odstępstwo od średniej w kraju stanowią użytki dzierżawione przez gospodarstwa mieszane w regionie Wielkopolski i Śląska, chociaż różnica ta wynosi zaledwie 5,5 punktu procentowego.

Rysunek 2

Struktura gruntów dzierżawionych w zależności od typu produkcyjnego oraz regionu FADN (%)

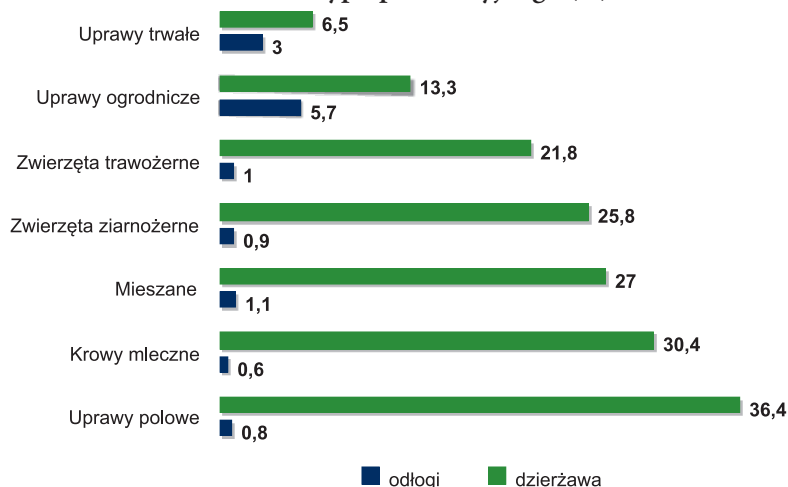

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Polski FADN.

Najwięcej ziemi (ponad 45%) dzierżawią producenci wyspecjalizowani w uprawach polowych w gospodarstwach położonych w regionie Małopolski i Pogórza (rysunek 4). W innych typach gospodarstw w tym regionie udział użytków niebędących własnością posiadacza gospodarstwa rolnego jest także największy w porównaniu z gospodarstwami w innych regionach. Wyjątek stanowią tu jedynie gospodarstwa mieszane, w których udział użytków rolnych będących własnością innych posiadaczy tego składnika majątku jest największy w rolniczych przedsiębiorstwach produkcyjnych w regionie Wielkopolski i Śląska, na co wskazywano już powyżej.

Rysunek 3

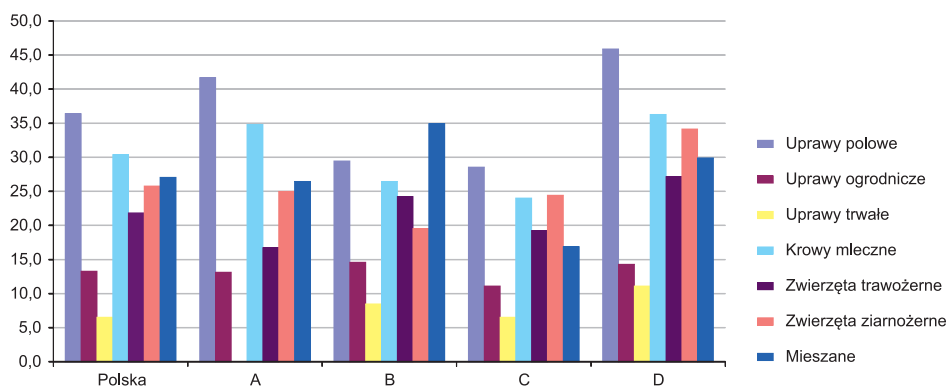
Udział odłogów oraz gruntów dzierżawionych w gospodarstwie w zależności od typu produkcyjnego (%)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Polski FADN.

Rysunek 4

Udział gruntów dzierżawionych w zależności od typu produkcyjnego (%)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Polski FADN.

Warto wspomnieć, że system dzierżawy, chociaż jest zjawiskiem coraz bardziej powszechnym, to jednak w Polsce nie jest rozwinięty w tak dużym stopniu, jak w innych krajach UE, w których niejednokrotnie stanowi główny instrument przemian w strukturze obszarowej rolnictwa [Tańska-Hus 2010, 26].

Największy udział gruntów dzierżawionych wśród państw członkowskich obserwuje się we Francji, gdzie w 2005 roku ziemia użytkowana na podstawie dzierżawy przekraczała 82% [Tańska-Hus 2010, 35]. Głównym czynnikiem wpływającym na wzrost znaczenia dzierżaw są wysokie ceny gruntów w krajach Wspólnoty [Ziętara 2006, 87].

4. Podsumowanie

Badania przeprowadzone z wykorzystaniem bazy danych Polskiego FADN wyraźnie wskazują, że powierzchnia oraz udział gruntów dzierżawionych przez gospodarstwo rolne zmienia się w zależności od jego nastawienia produkcyjnego. Najwięcej gruntów dzierżawią producenci rolni będący w posiadaniu gospodarstw rolnych nastawionych na uprawy polowe, a najmniej gospodarstwa znajdujące się w typie „uprawy ogrodnicze” oraz „uprawy trwałe”. Wpływ na pozyskiwanie ziemi na drodze dzierżawy od innych rolników oraz stanowiących własność Skarbu Państwa zależy jest również od położenia gospodarstwa rolnego, tj. regionu kraju. Najwięcej gruntów, z uwagi na silne rozdrobnienie gospodarstw oraz konieczność powiększania skali produkcji, dzierżawią posiadacze gospodarstw w południowo-wschodniej części kraju (region Małopolska i Pogórze). Zjawisko to w znacznej mierze związane jest z konkurencyjnością gospodarstw większych obszarowo. W gospodarstwach tego regionu we wszystkich typach produkcyjnych, za wyjątkiem gospodarstw mieszanych, udział gruntów niebędących własnością zarządcy przedsiębiorstwa rolnego jest zdecydowanie największy w porównaniu z tymi samymi typami gospodarstw w pozostałych regionach kraju. Przetrwanie małych obszarowo gospodarstw możliwe jest zatem tylko przy znacznym udziale użytków niezakupionych, lecz użytkowanych na drodze dzierżawy (niższy koszt funkcjonowania gospodarstwa rolnego), podczas gdy w gospodarstwach obszarowo większych niezależnie od nastawienia produkcyjnego jest mniej od nich zależne.

LITERATURA

1. Figura M. (2015): Wpływ nastawienia produkcyjnego gospodarstwa rolnego na odłogowanie gruntów. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, str. 60-67.
2. Floriańczyk Z., Mańko S., Osuch D., Płonka R. (2013): Wyniki standardowe 2012 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki standardowe, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
3. Goraj L., Cholewa I., Osuch D., Płonka R. (2010): Analiza skutków zmian we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 12.
4. Majchrzak A. (2013): Rola dzierżawy gruntów rolnych w kształtowaniu struktury agrarnej Polski na tle państw członkowskich Unii Europejskiej. Problemy drobnych gospodarstw rolnych. Nr 2, str. 63-82.

5. Skarżyńska A., Goraj L., Ziętek I. (2005): Metodologia SGM „2002” dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 12-13.
6. Ścibka T. (2003): Przemiany agrarne. GUS, Olsztyn, str. 32.
7. Tańska-Hus B. (2010): Dzierżawa jako instrument mobilności ziemi w Polsce i UE. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 322 (1), str. 25-40.
8. Zieliński M., Sobierajewska J., Mirkowska Z., Osuch D. (2011): Wyznaczenie wartości dodanej brutto dla gospodarstw korzystających z pomocy PROW 2007-2013. Ekspertyza wykonana przez IERiGŻ – PIB w Warszawie na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, str. 26.
9. Ziętara W. (2006): Dzierżawa jako czynnik przemian w strukturze gospodarstw. Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, Nr 58, str. 75-88.

MICHAŁ FIGURA

STRUKTURA WŁASNOŚCIOWA ZIEMI W ZALEŻNOŚCI OD TYPU ROLNICZEGO GOSPODARSTWA ROLNEGO

Słowa kluczowe: *dzierżawa gruntów, typ gospodarstwa rolnego*

STRESZCZENIE

W pracy podjęto problem wpływu nastawienia produkcyjnego gospodarstwa rolnego na strukturę własnościową ziemi, tj. udział użytków dzierżawionych. Wykorzystano w tym celu bazę danych gromadzoną przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB w Warszawie w ramach systemu Polski FADN.

Wykazano między innymi, że udział użytków rolnych dzierżawionych w ramach prowadzenia działalności rolniczej przez gospodarstwo rolne jest mocno zależny od jego ukierunkowania, czyli nastawienia produkcyjnego. Najwięcej gruntów, niebędących własnością gospodarstwa dzierżawią producenci rolni będący w posiadaniu gospodarstw rolnych nastawionych na uprawy polowe. Udział ziemi dzierżawionej w tych gospodarstwach wynosi ponad 35%. Najmniejszy udział gruntów użytkowanych na podstawie dzierżawy ma miejsce w gospodarstwach znajdujących się w typie „uprawy ogrodnicze” oraz „uprawy trwałe”. Można przypuszczać, że zwiększanie skali produkcji, poprzez wzrost powierzchni gospodarstwa rolnego zwłaszcza drogą dzierżawy, staje się niezbędne w celu poprawy wyników produkcyjnych i ekonomicznych.

MICHAŁ FIGURA

INFLUENCE ATTITUDES FARM PRODUCTION ON SET-ASIDE LAND

Keywords: *lease land, type of farming*

SUMMARY

The paper discusses the problem of the impact of attitude on the production of farm land ownership structure, ie. share of leased land. Used for this purpose a database accumulated by the Institute of Agricultural Economics and Food Economy National Research Institute in Warsaw within the Polish FADN system.

It has been shown, among other things, that the share of agricultural leased land in the course of agricultural activities in the farm is heavily dependent on its orientation, or attitude manufacturing. Most leasing land not owned by agricultural producers who are holders of farms focused on field crops. The share of leased land in these farms is over 35%. The smallest share of the acquired land lease touches holdings in the type of "horticulture" and "permanent crops". It can be assumed that increasing the scale of production through an increase in farm size especially by the lease has become increasingly necessary for its effective management.

e-mail: michalf6@o2.pl